

Кирилюк С. В.,
МНУ ім. В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

СЕМАНТИЧНИЙ РУХ ЛЕКСЕМИ DER WEG

Статтю присвячено семантико-етимологічному дослідженню лексеми *der Weg* та визначенню первинних понятійних ознак, що знаходяться в підґрунті концепту ДОРОГА.

Ключові слова: концепт, семантична ємкість, сема, ядерні семантичні компоненти.

Статья посвящена семантико-этимологическому исследованию лексемы *der Weg* и определению первичных понятийных признаков, которые лежат в основе концепта ДОРОГА.

Ключевые слова: концепт, семантическая ёмкость, сема, ядерные семантические компоненты.

The article focuses on semantic-etymological study of lexeme "the way". The primary characteristic of the concept WAY are determined.

Key words: concept, semantic volume, seme, core semantic components.

До основних завдань когнітивної лінгвістики належить дослідження мови як когнітивного механізму, що дає можливість на основі єдиного концептуального базису ефективно поєднувати як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні (фонові) знання про світ, а також різні комунікативні фактори [6, с. 72]. Когнітивний підхід дозволяє виявити моделювання концептів та встановлення особливостей їх мовної репрезентації.

Концепт ДОРОГА являє собою універсали світової культури і належить до числа тих базових елементів культури, що мають загальний характер, і таким чином, виступають важливішими елементами картини світу [1, с. 3]. Трансформований у казку міф доніс до нас певні архаїчні уявлення про образ дороги. В уявленні стародавніх людей дорога – це ритуально та сакрально значущий локус, що має багатозначну символіку та функції. Дорога співвідноситься з життєвим шляхом, вона – місце, де визначається доля, вдача людини, різновид межі між своїм та чужим простором. Складна семантика концепту ДОРОГА в міфологічній традиції знайшла відображення і в народній казці, яка зберігає міфологічне звучання мотиву дороги.

Актуальність даного дослідження пояснюється можливістю розкрити траєкторію семантичного руху лексеми *der Weg* та зрозуміти специфіку даного концепту в культурі німецького народу. На доцільності використання даних етимології для з'ясування проблем розвитку понять наголошує Т.А. Харитонова в своїй монографії "Джерела філософської термінології", яка зазначає, що етимологічне дослідження лексичних одиниць з філософсько-категоріальними значеннями дозволяє розкрити початкові етапи формування тих або інших філософських категорій [7, с. 5].

Етимологічний словник германських мов робить посилання на германський корінь *weg- wag -wæg* "шлях", "колихатися" від якого походить зафіксована в сучасній німецькій мові лексема *der Weg*. Походження слова *der Weg* простежується від свн. *weg, wec*, двн. *wec* і далі від прагерманської форми **wega, *wegaz*, що передбачає вихідне значення даної лексеми. Ще раніше відзначається існування індоєвропейського кореня *uegh-*, дериват якого зафіксований в германських мовах *-*wegh-* [5, с. 588]. Наявність в семантичній структурі індоєвропейського кореня **uegh-* значення "рухатися" дає підстави реконструювати в якості вихідного значення даної лексеми "рух", "зміна положення". Німецький словник Якоба та Вільгельма Грімів зводить лексему *der Weg* < свн. *weg* до кореня, що лежить в основі дієслів *bewegen* та *wägen*, також зі значенням "рухатися", "везти", "тягнути" тощо [10]. Таким чином, "переміщення у просторі" можна кваліфікувати як первинну семантику слова, що досліджується. Генетично спорідненні слова сучасних та давніх германських мов утримують також базисну морфему **wegh-* зі значенням *tragen, bringen, fahren*: англійська *way*, давньоанглійська, давньосаксонська *weg*, нідерландська *weg*, давньоісландська *vegr*, готська *wigs* [5, с. 588].

Слід зазначити також, що фонетична структура лексеми *der Weg* зазнавала змін під час історичного розвитку. Ствердіння приголосного відноситься вже до пізнього середньовісньонімецького періоду. В 15-му сторіччі наявні ще випадки написання *wek* або *weck* поруч із переважним вживанням *weg*. Перехідний правопис *wegk* виявляється ще в поодиноких випадках до кінця 16-го сторіччя. В цей же час відкритий звук *e* – доволі часто позначається у алеманні через *ä* – *wäg*, позначення довготи звука через *ee* зазначається упродовж всього нововісньонімецького періоду [10]. Наявність такого правопису даної лексеми відзначає словник Штайнбаха та Фриша: *Weeg – der, plur. Weege – ich muss den rechten Weeg gehen; ein Weeg, den alle gehen; den Weeg durch ein fremdes Land; einen andern Weeg nehmen* [14, с. 953]. Правопис *Weeg* простежується також і в драмі Шиллера "Розбійники": "Halt! was liegt hier im Weeg? Zündet hieher" [13, с. 202].

Зміст лексеми *der Weg* не втратив зв'язок з початковим значенням та зазнав незначних змін на тлі семантики. Дана лексема використовувалася в германських мовах здебільшого в таких значеннях: відрізок простору, створений для руху; відстань, яку слід пройти для досягнення мети; подорож; направлення; засіб для досягнення мети; спосіб дії. Враховуючи переміщення у просторі як первинну семантику слова, в якості початкового значення можна було би кваліфікувати "ходіння, подорож". Але загальне розуміння даної лексеми надавало перевагу конкретному предметному значенню – шляху, відрізку простору, створеного для руху [10]. Переважання конкретно-просторових уявлень свідчать про сприйняття простору людиною як частини сфери суб'єкту, що є характерним для німецького етносу [9, с. 91]. Як зазначає В.Г. Гак, для того, щоб пізнати простір, достатньо відкрити очі, повернути голову, простягнути руки. Він організується навколо людини, яка ставить себе в центр макро- та мікросмосу. Це одна з перших реалій буття, яка сприймається й диференціюється людиною [3, с. 670]. Таким чином, у навколишньому світі, що сприймається нашими органами чуття, не існує процесів, які становлять собою

ізолювані явища. Ходіння або політ не можуть здійснюватися самі по собі, вони завжди пов'язані з предметом або живою істотою [12, с. 22]. Враховуючи вищезазначене, слід підкреслити, що вихідним значенням лексеми *der Weg* виступає безпосередньо предметне відображення – прокладений шлях, що впадає в вічі, та частина земляної поверхні, прямуючи якою можна досягти мети. Поєднання конкретизованого маркування простору з більш узагальненим значенням дії слугує виникненню значення “напрямок, відрізок шляху”, рухаючись по якому, можна дістатися того чи іншого місця. Дане значення актуалізує вже часовий відтінок шляху. Абстрактне сприйняття шляху утворює значення ‘*Gang, Reise*’ – “ходіння, подорож”.

Початкове значення лексеми *der Weg* вживалось насамперед як полярне поняття, що знаходилось по один бік зі *Straße* < свн. *strasze*, по інший з *Pfad* < свн. *pfad*, *Steig* < свн. *steig*, *Steg* < свн. *steg*, усуваючи значні відмінності даних лексем. Запозиченим словом *strasze* позначався шлях, штучно створений римлянами за допомогою кам'яного ґрунту, в той час як лексема *weg* вживалась для позначення ділянки земляної поверхні, що слугувала для руху людини самостійно або за допомогою інших засобів. Крім того, шлях, позначений словом *strasze*, мав бути значно ширшим. Поступове розширення значення лексеми *weg* зводить її до маркування проїжджої частини *strasze*, підтвердження чого слугує наявність в даний період слова *steinweg*. Дана лексема залишалася загальноживаною на позначення певної широкої дороги насамперед у словосполученнях: поряд із *königsstrasze* зазначається слово *königsweg*, поряд з *heerstrasze* знаходиться лексична одиниця *heerweg*. Поступове заміщення лексичної одиниці *weg* запозиченням *strasze* відбувається насамперед в містах, в той час як за межами населених пунктів залишається цілком вживаною лексема *weg*. Оскільки вербалізація шляху була пов'язана насамперед з його своєрідністю, зі специфікою його використання, заслуговують на увагу лексичні одиниці свн. періоду: *hohlweg*, *sackweg*, *hainweg* (*von einem lebendigen Zaun eingefasst*), *kirchweg*, *bauweg*, *brachweg*, *dungweg*, *jochweg*, *heuweg*, *triebweg*, *waldweg*, основне значення яких утримує лексема *der Weg* [10].

З іншого боку за семантичним складом до лексеми *der Weg* наближається лексична одиниця *der Pfad* зі значенням “путівець, гірська або лісова стежка, вузька стежка”. Характерною особливістю даного шляху є його незначна ширина (зазвичай 3 фути) і неможливість використання транспортних засобів. Відсутність значної різниці обох лексем пояснюється насамперед вживанням лексичної одиниці *weg* у давньоверхньонімецькій у тих же значеннях, що й *pfad*, та зафіксованого у словнику складного іменника *fuszweg* у 1387 році. Згодом словом *der Pfad* позначався лише вузький шлях, що був ледве позначений або утворений завдяки притоптуванню земляної поверхні. Таким чином, лексичні одиниці *die Straße* та *der Pfad* мають спільність семантичної структури, оскільки загальним, родовим поняттям для них виступає лексема *der Weg*:

STRAßE=STEINWEG   PFAD=FUßWEG
WEG

На одному рівні з *der Pfad* по відношенню до лексеми *der Weg* знаходяться лексичні одиниці *der Steig*, *der Steg*, але тут слід виходити з інших первинних значень. Первісний зміст слова *der Steig* – це шлях, що вів угору, крутий та менш зручний, ніж дорога, що проходила по долу (через долину), але значно коротший і тому найкращий для подорожуючих. Оскільки такий шлях був вузьким і його можна було подолати лише пішки, синонімом даної лексичної одиниці виступала лексема *Pfad*. У свн. період лексична одиниця *steig* контрастувала часто з запозиченим словом *strasze* та в поєднанні з лексемою *weg* (*weg und steig*) виступала узагальненням різноманітних шляхів. Але значно частіше ніж вираз *weg und steig* вживалось словосполучення *weg und steg*, де слово *steg* спочатку позначало “міст”. Згодом під впливом самої структури, можливо, також лексеми *steig* лексична одиниця *steg* поступово наблизилось до лексеми *weg* та в поєднанні з нею позначала сукупність всіх шляхів, як в середині населеного пункту, так і за його межами.

Експлікуючи значення належності до місцевості, дана лексема характеризується конкретизованими поширювачами, які в цілому фіксують реально-фізичні властивості шляху:

- за можливістю використання (*gemeiner, offener, freier*);
- за якістю шляху (*gangbarer, gebahnter, ebener; enger, schmaler, breiter*);
- за якістю поверхні шляху (*grasiger, steiniger, sandiger, staubiger*).

Німецький словник Якоба та Вільгельма Грімів засвідчує також у слова *weg* значення “право на проїзд, прохід”. Проїзне мито включало в себе своєрідну систему зборів за право провозу товару та за проїзд великими дорогами, що охоронялися [10].

Як вже зазначалося, поєднання конкретизованого маркування простору з більш узагальненим значенням дії слугує виникненню значення “напрямок, відстань”, рухаючись по якому, можна дістатися того чи іншого місця. Слово *weg* вживалося для позначення як уторованих, так і не уторованих шляхів, не акцентуючи увагу на їх властивостях. Шлях в даному випадку проходив не тільки по земляній поверхні, а й по воді, повітрю, крізь тіло. Дане значення лексеми характеризується поширювачами *lang, groß, weit, fern* і актуалізує наявність часового аспекту як прояв єдиної категорії просторово-часової локалізації дії. В той же час лексема *weg* вживалася і як абстрактне поняття, і словосполучення *ein weiter weg* мало позначати не тільки тривалий відрізок шляху, а й сприйматися як довга подорож, де часовий аспект пов'язаний вже безпосередньо з рухом. В даному випадку лексема набуває деякий додатковий динамічний компонент. В 1662 році дане словосполучення фіксується вже в переносному значенні. Але лексема *weg* з давніх часів має цілий блок переносних та символічних значень. Збагачення семантики і фразеології даної лексеми пов'язано насамперед, на думку О.А. Черепанової, з християнською традицією і походить з греко-візантійської та іудейської давнини. Семантична ємкість лексеми *der Weg* особливо простежується в Новому Заповіті, де вона співвідноситься з життям людини, її поведінкою, ставленням до Бога і виступає еквівалентом цілого ряду давньоєврейських слів на позначення шляху. Біблія розповідає про різноманітні шляхи, які може перетинати людина, найважливіші серед яких “*breiter Weg*”, що веде до пекла, та “*schmaler Weg*”, що є дорогою до раю [8, с. 32].

Таким чином, накопичуючи різноманітні семи, шлях перетворюється в "клубок", який включає уявлення різних рівнів і "потрапивши в ментальний простір культури, стає духовним феноменом" [4, с. 27].

Слід зазначити, що дослідження семантики лексеми *der Weg* дозволило виявити її первинні понятійні ознаки, які знаходяться в підґрунті концепту ДОРОГА. Глумачення становлення даної лексеми, змісту її полісемантичної структури дає можливість сформулювати так звані "семантичні мости між значеннями" та виокремити такі ядерні семантичні компоненти: 'місце', 'напрямок', 'рух' та 'час' [2, с. 107]. Збагачення семантики лексеми пов'язано з фразеологізацією ряду конструкцій, що належить до перспектив подальшого дослідження.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Путь по дороге и бездорожью // Логический анализ языка. Языки динамического мира / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Шатуновский. – Дубна, 1999. – С. 3-17.
2. Бессонова Л. Е. Лексикографическое описание политических концептов // Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium : сб. науч. тр. по лексикографии / отв. ред. Л. В. Рычкова [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2005. – С. 106-111.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1998. – 768 с.
4. Гусева Е. В. Культурная единица "дорога": атрибутивно-семантические свойства. – АКД. – Нижний Новгород, 2001. – 33 с.
5. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. том I. – Винница : Нова Книга, 2010. – 616 с.
6. Сергеева Е. Н. Понятие концепта и аспекты его изучения в современной лингвистике. – Вестник ВЭГУ. – № 3(4). – 2009. – С. 72-85.
7. Харитонова Т. А. Джерела філософської термінології. – К. : Наукова думка, 1992. – 111 с.
8. Черепанова О. А. Путь и дорога в русской ментальности и древних текстах // Материалы XXVIII межвузовской научно-методической конференции. – СПб., 1999. – Вып. 7. – С. 29-34.
9. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2000. – 392 с.
10. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm 33 B-de. – Leipzig: S. Hirzel, 1854-1960 – Band. 27, Sp. 2852-2931.
11. Goossens, Jan : Der Tonakzent in den südniederfränkischen Langvokalen von daa²g 'Tag', wee²g 'Weg', hoo²f 'Hof', laa²m 'lahm', hoo²l 'hohl' usw. Niederdeutsches Wort. Beiträge zur niederdeutschen Philologie. Band 49 (2009) – 321 S.
12. Leisi E. Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und im Englischen. 2, erw. Aufl. Heidelberg, 1961.
13. Schiller F. : Die Räuber. Frankfurt und Leipzig: 1781. – 222 S.
14. Steinbach C.E. Vollständiges Deutsches Wörter-Buch Vel Lexicon Germanico-Latinum : M– Z (Tom 2).